

บทที่ 8

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนประถมศึกษาในเขตปริมณฑลกรุงเทพมหานคร ครั้งนี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนประถมศึกษา

ประชากรและกรณีศึกษาที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ คือ โรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติในเขตปริมณฑลกรุงเทพมหานครและชุมชนที่แวดล้อมโรงเรียน จำนวน 839 แห่ง แต่เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ดัดองศึกษาทั้งชุมชนและโรงเรียนอย่างละเอียดลึกซึ้ง เพื่อให้ได้ภาพที่เป็นองค์รวม(holistic view) ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาจากโรงเรียนประถมศึกษาและชุมชนที่แวดล้อมโรงเรียน จำนวน 2 แห่ง

วิธีเลือกกรณีศึกษา

ผู้วิจัยโดยความเห็นชอบของอาจารย์ที่ปรึกษา เลือกโรงเรียนประถมศึกษา 2 แห่ง โดยพิจารณาจากเกณฑ์เบื้องต้น 3 ประการ คือ

- 1) โรงเรียนประถมศึกษาทั้ง 2 แห่ง มีลักษณะต่างๆ ใกล้เคียงกันและอยู่ในชุมชนที่มีสภาพแวดล้อมแบบเดียวกัน
- 2) ชุมชนของโรงเรียนทั้ง 2 แห่ง เป็นชุมชนที่มีความเป็นพลวัตสูงทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และสังคมวัฒนธรรม ทั้งนี้เพื่อให้โรงเรียนและชุมชนที่เป็นกรณีศึกษามีลักษณะสอดคล้องกับโรงเรียนและชุมชนในเขตปริมณฑลกรุงเทพมหานครโดยทั่วไป
- 3) ขนาดของชุมชนไม่ใหญ่เกินไปและผู้วิจัยสามารถพักอยู่ในสนามวิจัยได้ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถศึกษาชุมชนได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง

จากเกณฑ์ข้างต้น กรณีศึกษาทั้ง 2 แห่งที่เลือกได้ คือโรงเรียนประถมศึกษา 2 โรงเรียน ในเขตเทศบาลตำบลคลองน้ำคำ(ชื่อสมมติ) จังหวัดสมุทรสาคร ได้แก่

1. โรงเรียนวัดสุขเกษม(เปลี่ยนประชากรังสรรค) : ชื่อสมมติ
2. โรงเรียนวัดคลองน้ำคำ(มิตรครูประชาสรรค) : ชื่อสมมติ

เหตุผลที่เลือกเทศบาลตำบลคลองน้ำคำ เนื่องจากเทศบาลดังกล่าวเป็นย่านอุตสาหกรรมที่มีประชาชนจากต่างภูมิภาคอพยพเข้ามาหางานทำเป็นจำนวนมาก ทำให้เขตนี้มีความเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมสูง ประกอบกับท้องที่แห่งนี้เพิ่งได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลเมื่อปี พ.ศ. 2537 ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงและความตื่นตัวทางการเมืองในท้องถิ่นเป็นอย่างมาก

ในเขตเทศบาลตำบลคลองน้ำคำมีโรงเรียนประถมศึกษาอยู่ 3 แห่ง คือโรงเรียนวัดสุขเกษม โรงเรียนวัดคลองน้ำคำ และโรงเรียนบ้านคลองกระทุ้ม(ชื่อสมมติ) แต่เหตุที่เลือกโรงเรียนวัดสุขเกษม และโรงเรียนวัดคลองน้ำคำเป็นกรณีศึกษาเนื่องจากโรงเรียนทั้ง 2 แห่ง มีลักษณะต่างๆ ตรงตามเกณฑ์เบื้องต้นที่ใช้เลือกกรณีศึกษา ดังรายละเอียดที่แสดงในตารางต่อไปนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 1 ลักษณะของโรงเรียนที่เป็นกรณีศึกษาคามเกณฑ์เบื้องต้น

บริบท ที่พิจารณา	โรงเรียน วัดสุขเกษม	โรงเรียน วัดคลองน้ำคำ	หมายเหตุ
ขนาด	เป็นโรงเรียนประถมศึกษาขนาด ใหญ่พิเศษ - จำนวนครู 73 คน - จำนวนนักเรียน 1,974 คน	เป็นโรงเรียนประถมศึกษา ขนาดใหญ่พิเศษ - จำนวนครู 65 คน - จำนวนนักเรียน 1,779 คน	ข้อมูลเมื่อ 10มิ.ย. 2539
ที่ตั้ง	- ริมถนนเพชรเกษม บริเวณหมู่ที่ 12 ในเขตเทศบาลตำบลคลองน้ำคำ - ตั้งอยู่บนที่ธรณีสงฆ์ของ วัดสุขเกษม	- ริมถนนเพชรเกษม บริเวณหมู่ที่ 4 ในเขตเทศบาลตำบลคลองน้ำคำ - ตั้งอยู่บนที่ธรณีสงฆ์ของ วัดคลองน้ำคำ	
อายุการก่อตั้ง	อายุ 58 ปี	อายุ 68 ปี	นับถึงปี 2539
สภาพแวดล้อม ของโรงเรียน	สภาพแวดล้อมของโรงเรียน ประกอบด้วย วัด โรงงานอุตสาหกรรม อาคารพาณิชย์ หมู่บ้าน จัดสรรและบ้านพักของประชาชน โดยส่วนใหญ่เป็นโรงงานอุตสาหกรรม	สภาพแวดล้อมของโรงเรียน ประกอบด้วย วัด โรงเรียนมัธยม โรงงานอุตสาหกรรม อาคาร พาณิชย์ หมู่บ้านจัดสรรและบ้าน พักของประชาชน โดยส่วนใหญ่ เป็นโรงงานอุตสาหกรรม	
พลวัตของชุมชน	ชุมชนมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงสูงทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรม โดยโรงเรียนตั้งอยู่ในชุมชน อุตสาหกรรมที่มีประชาชนจากต่าง ภูมิภาคอพยพเข้ามาอยู่ในท้องถิ่น เป็นจำนวนมาก และชุมชนแห่งนี้ เพิ่งได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาล เมื่อปี 2537	ชุมชนมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงสูงทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรม โดยโรงเรียนตั้งอยู่ในชุมชน อุตสาหกรรมที่มีประชาชนจาก ต่างภูมิภาคอพยพเข้ามาอยู่ในท้องถิ่น เป็นจำนวนมากและชุมชนแห่งนี้ เพิ่งได้รับการยกฐานะเป็น เทศบาลเมื่อปี 2537	โรงเรียนทั้ง สองแห่งตั้ง อยู่ในเขต เทศบาลเดียวกัน
ชุมชนของ โรงเรียน	อยู่ในสภาพแวดล้อมของชุมชน เทศบาลตำบลคลองน้ำคำ โดยมี เขตบริการครอบคลุมพื้นที่ 6 หมู่บ้าน	อยู่ในสภาพแวดล้อมของชุมชน เทศบาลตำบลคลองน้ำคำ โดยมี เขตบริการครอบคลุมพื้นที่ 4 หมู่บ้าน	

จากตารางข้างต้นแสดงให้เห็นว่าโรงเรียนทั้งสองแห่งมีสภาพแวดล้อมและลักษณะต่างๆ ใกล้เคียงกัน โดยตั้งอยู่ในชุมชนที่มีพลวัตสูง ซึ่งลักษณะเช่นนี้ตรงกับเกณฑ์เบื้องต้นในการเลือกโรงเรียน และชุมชนที่เอื้อให้เป็นกรณีศึกษาในการวิจัยครั้งนี้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเข้าสู่สนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

โดยเหตุที่ผู้วิจัยเป็นสมาชิกของชุมชนแห่งนี้และเป็นข้าราชการครูอยู่ในโรงเรียนที่เป็นกรณีศึกษาที่ 1 รวมทั้งเคยปฏิบัติงานอยู่ในโรงเรียนที่เป็นกรณีศึกษาที่ 2 เป็นเวลานาน ผู้วิจัยจึงมีความคุ้นเคยกับท้องถิ่น ประชาชน และบุคลากรของโรงเรียนทั้งสองแห่งเป็นอย่างดี ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสะดวกในการแนะนำตัวและสร้างความคุ้นเคยกับบุคคลในชุมชน โดยผู้วิจัยแสดงตนกับคนในชุมชนใน 2 ลักษณะ คือ

1. แสดงตนว่าเป็นครูในชุมชนที่อยู่ในระหว่างการทำวิจัยเกี่ยวกับโรงเรียนและชุมชน โดยจะแสดงตนเช่นนี้ในสถานการณ์ปกติทั่วไปโดยเฉพาะในสถานการณ์ที่พบกับคนที่รู้จักคุ้นเคยกันมาก่อน แต่การที่ผู้วิจัยเป็นคนในท้องถิ่นและแสดงตนเปิดเผยเช่นนี้ก็ส่งผลทั้งในทางที่เป็นประโยชน์และเป็นอุปสรรคต่อการเก็บรวบรวมข้อมูล ในส่วนที่เป็นประโยชน์คือประชาชนทั่วไปจะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีทั้งนี้เพราะคนในชุมชนยังให้ความเคารพนับถือกับครูอยู่มาก แต่ในอีกทางหนึ่งก็เป็นอุปสรรคเนื่องจากบุคคลบางกลุ่ม เช่นนักการเมืองท้องถิ่นจะไม่ยอมเปิดเผยข้อมูลอย่างเต็มที่ โดยเกรงว่าการให้ข้อมูลในเชิงลึกจะกลับเป็นผลเสียแก่ตนเอง สำหรับเรื่องนี้ผู้วิจัยแก้ไขโดยการสอบถามนักการเมืองท้องถิ่นที่มีความเชื่อใจกัน ประกอบกับการที่ผู้วิจัยได้สร้างความเข้าใจและความมั่นใจว่าข้อมูลที่ให้จะไม่เป็นผลเสียกับเจ้าของข้อมูล

2. แสดงตนเป็นประชาชนในชุมชนคนหนึ่ง โดยจะแสดงตนเช่นนี้ในสถานการณ์ที่ไม่มีคามจำเป็นที่จะต้องแสดงสถานภาพพิเศษที่แตกต่างไปจากประชาชนทั่วไป เช่น ช่วงที่เข้าไปสังเกตการร่วมกิจกรรมทางศาสนาของประชาชน หรือช่วงที่เข้าไปสังเกตพฤติกรรมของผู้ปกครอง เป็นต้น การแสดงตัวที่กลมกลืนกับประชาชนทั่วไปเช่นนี้ช่วยให้ผู้วิจัยไม่เป็นเป้าสายตาของคนอื่น และช่วยให้ได้ประโยชน์จากการสังเกตได้อย่างเต็มที่รวมทั้งช่วยให้ใช้เทคนิค "การเงี่ยหูฟัง" (eavesdropping) ได้สะดวกขึ้น อย่างไรก็ตามผู้วิจัยจะไม่ปิดบังสถานภาพของตนเองเมื่อมีผู้สนใจซักถาม

ในส่วนของการแนะนำตัวกับโรงเรียนที่เป็นกรณีศึกษาทั้ง 2 แห่ง ผู้วิจัยแสดงตัวในบทบาทของนักวิจัย โดยผู้วิจัยเริ่มต้นการแนะนำตัวกับโรงเรียนด้วยการเข้าพบผู้บริหาร โรงเรียนทั้ง 2 แห่งเพื่อชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัย ขั้นตอนและการดำเนินงานให้ผู้บริหาร โรงเรียนทราบ พร้อม

ทั้งขออนุญาตที่จะเข้ามาศึกษาข้อมูลทั้งส่วนที่เป็นเอกสาร การสังเกตสิ่งต่างๆ ในโรงเรียนและการ สัมภาษณ์บุคลากรของโรงเรียน โดยในส่วนของ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากโรงเรียนนี้ผู้วิจัยได้รับความ สะดวกในการเข้าถึงข้อมูลเป็นอย่างมากเนื่องจากผู้วิจัยมีความคุ้นเคยกับบุคลากรของโรงเรียนทั้ง 2 แห่ง เป็นอย่างดี แม้บางครั้งจะมีอุปสรรคบ้างเนื่องจากบุคลากรของโรงเรียนบางคนไม่กล้าเปิดเผยข้อมูลบาง อย่างที่อาจส่งผลกระทบต่อตนเอง แต่เรื่องนี้ผู้วิจัยได้หาวิธีแก้ไขโดยการเสาะหาข้อมูลคึงกล่าวจากบุคคล อื่นๆ รวมทั้งการใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้าช่วยในการตรวจสอบความถูกต้องเชื่อถือได้ของข้อมูล

ขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลจำแนกออกเป็น 2 ระยะ คือ

ระยะแรก เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและโรงเรียนทั้ง 2 แห่ง โดย เริ่มจากการเดินสำรวจชุมชนเพื่อศึกษาลักษณะทางกายภาพของชุมชนและนำข้อมูลมาสร้างแผนที่ของ ชุมชน โดยพร้อมๆ กันนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาประวัติความเป็นมาในอดีตและสภาพของชุมชนในปัจจุบัน ซึ่ง ได้แก่ โครงสร้างของชุมชน วิถีชีวิตของคนในชุมชน รวมทั้งองค์ประกอบพื้นฐานต่างๆ ของชุมชนและ วิทยาลัยทั้ง 2 แห่ง โดยส่วนนี้ใช้วิธีการศึกษาหลายวิธี ได้แก่ การศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การ สันทนาการแบบไม่เป็นทางการกับผู้เฒ่าผู้แก่และบุคคลสำคัญในชุมชน รวมทั้งการสังเกตโดยการเข้าร่วม กิจกรรมกับชุมชน ซึ่งข้อมูลส่วนนี้ผู้วิจัยได้นำมาเสนอไว้ในบทที่ 4 ซึ่งเป็นเรื่องของข้อมูลเบื้องต้นของ ชุมชนและโรงเรียน

ระยะที่สอง เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียน โดยส่วนนี้เป็นการศึกษาข้อมูลเชิงลึกด้วยวิธีการต่างๆ ได้แก่ การศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์บุคคลที่ เกี่ยวข้อง การสนทนาแบบไม่เป็นทางการ การสนทนากลุ่ม การสังเกตและการเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน และโรงเรียน ซึ่งข้อมูลส่วนนี้ได้นำมาวิเคราะห์เชื่อมโยงกับข้อมูลพื้นฐานและนำเสนอไว้ในบทที่ 5

ผู้ให้ข่าวสารสำคัญ (key informants)

ผู้ให้ข่าวสารสำคัญในการวิจัยครั้งนี้จำแนกออกเป็น 4 กลุ่ม จำนวน 15 คน ดัง รายละเอียดต่อไปนี้

1. กรรมการศึกษา/กรรมการโรงเรียนของทั้ง 2 โรงเรียน จำนวน 4 คน แยกเป็นกรณีศึกษาที่ 1 จำนวน 2 คน และ กรณีศึกษาที่ 2 จำนวน 2 คน โดยกรรมการศึกษา/กรรมการโรงเรียนที่ เลือกเป็นผู้ให้ข่าวสารสำคัญทั้ง 4 คน เป็นผู้มิถินกำเนิดและมีที่อยู่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นนี้ นอกจากนี้ทุกคน ยังเป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการศึกษา/กรรมการโรงเรียน

2. ผู้ประกอบการในชุมชน จำนวน 2 คน โดยคนแรก เป็นผู้จัดการและผู้มีส่วนในโรงงานแห่งหนึ่ง บุคคลผู้นี้มีประสบการณ์ในการทำงานอยู่กับโรงงานมากกว่า 25 ปี ส่วนคนที่สองเป็นเจ้าของร้านค้าขนาดใหญ่และมีกิจการห้องเช่าหลายสิบห้อง โดยบุคคลผู้นี้เป็นคนพื้นที่ดั้งเดิมและเป็นลูกหลานของตระกูลใหญ่ตระกูลหนึ่งในชุมชนนี้

3. ผู้นำชุมชนและนักการเมืองท้องถิ่น จำนวน 4 คน แยกเป็น เจ้าอาวาสของวัดทั้ง 2 แห่ง จำนวน 2 รูป และ สมาชิกสภาเทศบาล จำนวน 2 คน โดยทั้ง 2 คน เป็นคนพื้นที่ดั้งเดิมและเป็นอดีตกำนันผู้ใหญ่บ้านของตำบลนี้

4. ผู้บริหารโรงเรียนและครู จำนวน 5 คน แยกเป็น ผู้บริหารของทั้ง 2 โรงเรียน จำนวน 2 คน ครูโรงเรียนละ 1 คน และอดีตผู้บริหารที่เคยบริหารโรงเรียนทั้ง 2 แห่ง 1 คน

นอกจากผู้ให้ข่าวสารสำคัญข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยยังได้สัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องอีก 81 คน เพื่อใช้เป็นข้อมูลเสริมรวมทั้งใช้ตรวจสอบความเที่ยง ความตรงของข้อมูลอื่นๆ โดยกลุ่มของผู้ให้ข้อมูลเสริม จำแนกได้ตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 จำนวนผู้ให้ข้อมูลเสริม

กลุ่มผู้ให้ข่าวสารสำคัญ	กรณีศึกษา ที่ 1	กรณีศึกษา ที่ 2	ภาพรวม ของชุมชน	รวม
1. ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน	-	-	8	8
2. กรรมการศึกษา/กรรมการโรงเรียน	9	8	-	17
3. ผู้ปกครองนักเรียนและศิษย์เก่า	7	7	-	14
4. ผู้ประกอบการในชุมชน	-	-	3	3
5. ผู้นำชุมชน/นักการเมืองท้องถิ่น	-	-	11	11
6. ผู้ช่วยผู้บริหารและครูในโรงเรียน	11	11	-	22
7. ตัวแทนหน่วยราชการ	-	-	6	6
รวมทั้งสิ้น				81

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการหลัก 4 วิธี คือ

1. การศึกษาเอกสาร(documentary study) ใช้วิธีการนี้ทั้งในส่วนของการศึกษาข้อมูลพื้นฐานและการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียน โดยจำแนกเอกสารหลักที่ศึกษาออกเป็น 4 กลุ่มคือ

1.1 เอกสารเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนและโรงเรียน ได้แก่ ประวัติมหาดไทย ประวัติจังหวัด ประวัติวัด ประวัติโรงเรียน และ ประวัติเทศบาล

1.2 เอกสารเกี่ยวกับสภาพปัจจุบันของชุมชนและโรงเรียน ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานของเทศบาล แผนปฏิบัติงานของเทศบาล แผนปฏิบัติงานประจำปีของโรงเรียน สถิติทางการศึกษาของโรงเรียน

1.3 เอกสารของหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและโรงเรียน ได้แก่ สมุดรายนามสถิติจังหวัด แผนการลงทุนจังหวัด ข้อมูลการตลาดจังหวัด สถิติทางการศึกษาของสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด

1.4 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียน ได้แก่ สมุดบันทึกการประชุมกรรมการศึกษา สมุดบันทึกการประชุมผู้ปกครอง สมุดบันทึกการตรวจเยี่ยมโรงเรียน สมุดบันทึกการนิเทศโรงเรียน สมุดหมายเหตุรายวันของโรงเรียน กฎระเบียบของทางราชการ ทะเบียนนักเรียน หนังสือขอความร่วมมือจากประชาชน หนังสือเชิญให้เข้ามาเป็นคณะกรรมการของโรงเรียน จดสารของโรงเรียน แผ่นป้ายรายชื่อผู้บริจาคเงินสร้างอาคารเรียน บัญชีรายชื่อผู้บริจาคเงินและสิ่งของให้กับโรงเรียน คำกล่าวเปิดงานประจำปีของโรงเรียน คำกล่าวเปิดงานประจำปีของวัด จดหมายร้องเรียนของผู้ปกครอง บัตรสนเท่ห์ และจดหมายลาออกจากการเป็นกรรมการศึกษาของโรงเรียน เป็นต้น

การศึกษานอกสารข้างต้น ผู้วิจัยศึกษาเฉพาะส่วนที่พบว่ามีข้อมูลเชื่อมโยงมาถึง เช่นมีข้อมูลจากการสัมภาษณ์กรรมการศึกษาเชื่อมโยงมาถึง เป็นต้น แต่เนื่องจากเอกสารบางอย่างมีอยู่ไม่ครบถ้วนและบางอย่างไม่มีการเก็บรักษาไว้อย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยจึงศึกษาเฉพาะเอกสารส่วนที่สามารถหาได้เท่านั้น โดยการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ประโยชน์จากสมุดหมายเหตุรายวันของโรงเรียนมากที่สุด เนื่องจากมีการเก็บรักษาเป็นอย่างดีและเป็นเอกสารที่ให้รายละเอียดมากที่สุดโดยผู้บริหารโรงเรียนจะต้องบันทึกเหตุการณ์สำคัญ ของทุกวันไว้ในสมุดนี้

2. การสังเกต(Observation) ใช้ทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant as observer) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม(complete observer) โดยมุ่งศึกษาใน 2 ประเด็นต่อไปนี้

2.1 ศึกษาแบบแผนพฤติกรรมที่เป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน ได้แก่ การสังเกตการดำเนินชีวิตโดยทั่วไปของคนในชุมชน การสังเกตกิจกรรมสำคัญต่างๆ ที่มีขึ้นในชุมชน เช่น กิจกรรมเกี่ยวกับการค้า กิจกรรมในช่วงเทศกาลต่างๆ และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชน

2.2 ศึกษาสิ่งที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียน ได้แก่ การมารับมาส่งบุตรหลานที่โรงเรียน การเข้าร่วมงานประจำปีของโรงเรียน การเข้าร่วมกิจกรรมวันเด็กของโรงเรียน การมาร่วมประชุมของผู้ปกครอง การประชุมกรรมการศึกษา การมาร่วมกิจกรรมในวันเข้าค่ายลูกเสือ-ยุวศาสตร์ กิจกรรมในช่วงงานวัด การมาร่วมงานบุญในวันสำคัญทางศาสนาของประชาชนและโรงเรียน การร่วมกิจกรรมวันลอยกระทงของคนในชุมชน การร่วมกิจกรรมงานศพ/งานบวชของคนในชุมชน เป็นต้น

สำหรับการรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตนี้ เป็นวิธีการที่ผู้วิจัยใช้ควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์ และใช้เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์หรือการสังเกตครั้งก่อนด้วย นอกจากนี้ผู้วิจัยยังใช้เทคนิคการ“เงี่ยหูฟัง”(eavesdropping) ควบคู่ไปกับการสังเกตโดยตลอด ทั้งนี้เพราะการเงี่ยหูฟังจะช่วยให้ได้รับข้อมูลโดยไม่ต้องสัมภาษณ์และไม่ต้องสร้างความคุ้นเคยกับผู้ที่ให้ข้อมูล อย่างไรก็ตามการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตนี้มีข้อจำกัดประการหนึ่งคือผู้วิจัยไม่สามารถสังเกตกิจกรรมที่เกิดขึ้นพร้อมกัน ณ 2 สถานที่ได้ ตัวอย่างเช่น โรงเรียนทั้ง 2 แห่ง จัดให้มีงานวันเด็กพร้อมกัน หรือ วัดทั้ง 2 แห่ง มีประเพณีทำบุญออกพรรษาร่วมกัน เป็นต้น ปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยแก้ไขโดยวิธีการ 2 วิธี คือ

- 1) ผู้วิจัยตามเข้าไปสัมภาษณ์ผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์นั้นๆ
- 2) ผู้วิจัยแบ่งเวลาเข้าไปสังเกตกิจกรรมของทั้ง 2 แห่งด้วยตนเอง เช่น วัดทั้ง 2 แห่ง มีการทำบุญออกพรรษาคัดคู่กัน 2 วัน ผู้วิจัยจะแบ่งเวลาในการร่วมกิจกรรมวัดละ 1 วัน เป็นต้น

3. การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (informal interview) ใช้ทั้งการสัมภาษณ์แบบเปิดกว้าง (open interview) และ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (indepth interview) เพื่อศึกษาข้อมูลทั้งในส่วนของการศึกษาชุมชนและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียน ซึ่งได้แก่ข้อมูลในส่วนโรงเรียนซึ่งเป็นหน่วยงานที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม และในส่วนของชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียน โดยการสัมภาษณ์นี้เป็นการใช้ผสมผสานกับการสังเกตเพื่อขยายความกว้างและความลึกของข้อมูล รวมทั้งใช้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้จากการสังเกต และการสัมภาษณ์ครั้งก่อน

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์เป็นจุดเริ่มต้นในการรวบรวมข้อมูล โดยผลของการสัมภาษณ์ครั้งแรกจะเป็นตัวชี้ให้ผู้วิจัยทราบว่าผู้วิจัยควรหาข้อมูลจากใครต่อไป และควรหาข้อมูลด้วยวิธีการใดเพิ่มเติม สำหรับขั้นตอนในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยมีขั้นตอน ดังนี้

1) การกำหนดจุดมุ่งหมายในการสัมภาษณ์ ในส่วนนี้ผู้วิจัยกำหนดจุดมุ่งหมายไว้ 2 ประการใหญ่ๆ คือ (1) สัมภาษณ์เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและโรงเรียน และ (2) สัมภาษณ์เพื่อศึกษาข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียน โดยการกำหนดจุดมุ่งหมายแต่ละครั้งจะแตกต่างกันในรายละเอียด เช่น บางครั้งอาจต้องเจาะลึกลงในบางประเด็นให้มากขึ้นซึ่งขึ้นกับข้อมูลที่ได้รับกลับมา

2) การเลือกบุคคลเพื่อทำการสัมภาษณ์ สำหรับขั้นตอนนี้ผู้วิจัยเริ่มจากการหาข้อมูลจากประชาชนทั่วไปไปก่อนว่า ใครในชุมชนที่รู้จักท้องถิ่นดีที่สุด และใครที่มีบทบาทกับโรงเรียนหรือเข้ามาทำงานร่วมกับโรงเรียนมากที่สุด ซึ่งผู้วิจัยได้ข้อมูลว่าผู้ที่รู้จักท้องถิ่นดีที่สุดคือผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน และผู้ที่เข้ามามีบทบาทกับโรงเรียนมากที่สุดคือกลุ่มของกรรมการศึกษา/กรรมการโรงเรียน ดังนั้นผู้วิจัยจึงเริ่มเก็บรวบรวมข้อมูลจากบุคคล 2 กลุ่มนี้

3) การสร้างความคุ้นเคยและการสัมภาษณ์ หลังจากที่ผู้วิจัยกำหนดบุคคลที่จะสัมภาษณ์แล้ว ผู้วิจัยจึงเริ่มเข้าไปพบกับบุคคลดังกล่าว โดยแนะนำตัวและแจ้งวัตถุประสงค์ให้ทราบ หลังจากนั้นจึงตกลงกันว่าจะทำงานร่วมกันอย่างไร ตัวอย่างเช่น นักการเมืองท้องถิ่นคนหนึ่งบอกว่ายินดีให้ข้อมูลทุกอย่างและให้เวลาพูดคุยกันอย่างเต็มที่ แต่ทุกครั้งที่พูดคุยกันต้องไม่มีการบันทึกเทปเป็นต้น สำหรับการเข้าไปพบบุคคลที่ให้สัมภาษณ์นี้แต่ละกลุ่มมีวิธีการแตกต่างกันไป โดยบางกลุ่มผู้วิจัยสามารถเข้าไปพบได้ทันทีเนื่องจากมีความคุ้นเคยกันมาก่อน แต่บางกลุ่มผู้วิจัยต้องติดต่อผ่านบุคคลที่เชื่อมโยงเข้าไปถึง ซึ่งส่วนใหญ่ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากผู้ให้สัมภาษณ์คนก่อนๆว่าจะติดต่อบุคคลต่อไปได้อย่างไรหรือต้องติดต่อผ่านใคร เป็นต้น

4. การสนทนากลุ่ม (focus group discussion) เป็นการสนทนาที่มุ่งหาข้อสรุปของกลุ่มทั้งส่วนที่เป็นข้อเท็จจริงและทัศนคติของกลุ่มสนทนา ซึ่งการวิจัยครั้งนี้สามารถจัดให้มีการสนทนากลุ่มได้เพียง 2 ครั้งเท่านั้น คือ การสนทนากลุ่มของครูที่เป็นคนพื้นที่ของทั้ง 2 โรงเรียน โรงเรียนละ 1 ครั้ง

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพดังนั้นตัวผู้วิจัยจึงเป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลที่สำคัญ(สุภางค์ จันทวานิช, น.ป.ป. : 39 ; ชาญ โทธิสิตา, 2536 : 48) ผู้วิจัยได้ใช้แนวการสัมภาษณ์ แนวการสังเกตการมีส่วนร่วม และ แนวการศึกษาเอกสาร ที่มุ่งตอบปัญหาการวิจัยทั้ง 5 ข้อ เป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยใช้สมุดบันทึกข้อมูลภาคสนาม และเทปบันทึกเสียงเป็นอุปกรณ์ช่วยในการรวบรวมข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูล

ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพโดยวิธีการหลัก 3 วิธี คือ

1. การให้บุคคลที่อยู่ในปรากฏการณ์ที่ศึกษาตรวจสอบและรับรองความถูกต้องโดยการอ่านข้อมูลที่ผู้วิจัยบันทึกไว้ ซึ่งการวิจัยครั้งนี้สามารถใช้วิธีตรวจสอบลักษณะนี้ได้กับข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียนเท่านั้น โดยผู้วิจัยนำข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียนให้ครูที่อยู่ในเหตุการณ์ได้อ่านและแก้ไขสิ่งที่ผู้วิจัยบันทึกไว้

2. การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) ตามวิธีการของการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพ กล่าวคือ เมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลชุดแรก (thesis) ซึ่งเรียกว่าข้อมูลแบบ ก. แล้ว ผู้วิจัยจะยังไม่เชื่อในข้อมูลชุดนั้น แต่พยายามแสวงหาข้อมูลแบบ ข. (antithesis) ซึ่งเป็นข้อมูลที่ตรงกันข้ามกับข้อมูลแบบ ก. และผู้วิจัยจะยังคงแสวงหาข้อมูลต่อไปเพื่อให้พบข้อมูลแบบ ค. (synthesis) ซึ่งแตกต่างไปจากข้อมูล 2 ชุดแรก โดยข้อมูลแบบ ค. นี้จะเป็นการสังเคราะห์ลักษณะของข้อมูลทั้งแบบ ก. และแบบ ข. สำหรับการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเน้นการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (data triangulation) ในด้านข้อมูลที่ได้จากแหล่งบุคคลเป็นหลัก รวมทั้งตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) จากวิธี 3 วิธีการ คือ การศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกต

3. การตรวจสอบข้อมูลด้วยการจำแนกข้อมูลออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ ข้อมูลในส่วนที่เป็นความคิดเห็นหรือทัศนะของผู้ให้ข้อมูล (evaluative data) และข้อมูลในส่วนที่เป็นรายละเอียดหรือการเล่าเหตุการณ์ (descriptive data) ทั้งนี้เพื่อไม่ให้ข้อมูลทั้งสองประเภทปะปนกัน ซึ่งการแยกข้อมูลดังกล่าว จะช่วยให้การวิเคราะห์ข้อมูลตรงตามความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

ระหว่างเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยต้องดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตรวจสอบกับกรอบแนวคิดและสร้างสมมุติฐานเบื้องต้นขึ้นโดยมีการปรับกรอบแนวคิดและสมมุติฐานให้เหมาะสมครอบคลุมข้อมูลที่นอกเหนือไปจากกรอบเดิม เมื่อได้กรอบใหม่ที่เหมาะสมกว่าก็เก็บรวบรวมข้อมูลต่อไปจนแน่ใจว่าได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเพียงพอในทุกแง่มุม โดยขั้นตอนของการวิเคราะห์มีวิธีดำเนินการ ดังนี้

1) นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ มาเรียบเรียงให้เป็นระบบระเบียบ พร้อมทั้งจะนำไปวิเคราะห์ต่อไป ในขั้นนี้ได้แก่การถอดเทป การจดบันทึกใหม่ และการพิมพ์ข้อมูลลงในเครื่องคอมพิวเตอร์ ซึ่งผู้วิจัยใช้โปรแกรม Ethnograph ช่วยในการจัดระบบข้อมูล เพื่อเตรียมไปสู่การให้ความหมายข้อมูล การจัดหมวดหมู่ และการวิเคราะห์ในขั้นสุดท้ายต่อไป

2) ให้ความหมายกับข้อมูล (conceptualizing the data) ในขั้นนี้ต้องอาศัยการตีความจากข้อมูลเบื้องต้น ให้ออกมาเป็นข้อความที่สื่อความหมายของผู้ให้ข้อมูล

3) จัดหมวดหมู่ความหมายของข้อมูล (categorize the concepts) เป็นขั้นของการนำเอาความหมายที่ให้ไว้ มาจัดเป็นหมวดหมู่ซึ่งผู้วิจัยใช้โปรแกรม Ethnograph ช่วยในการจัดหมวดหมู่ขั้นต้น หลังจากนั้นจึงนำความหมายที่จัดหมวดหมู่แล้วมาตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย(analytic induction) ซึ่งก็คือการสร้างข้อสรุปจากรูปธรรมหรือปรากฏการณ์ที่ประสบพบมา โดยก่อนที่จะได้ข้อสรุปใดๆ ผู้วิจัยต้องผ่านการสร้างสมมุติฐานชั่วคราวมาตรวจสอบกับข้อมูลต่างๆ จนมั่นใจได้ว่าข้อสรุปนั้นถูกต้องเที่ยงตรง เชื่อถือได้

4) วิเคราะห์และสรุปรวบรวมความหมายให้ได้ข้อความรู้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย สำหรับขั้นตอนนี้เป็นการนำข้อสรุปต่างๆ มาเชื่อมโยงกันจนเกิดเป็นโครงสร้างของข้อสรุปที่สามารถตอบปัญหาการวิจัยได้

สำหรับโปรแกรม Ethnograph ผู้วิจัยใช้ประโยชน์จากโปรแกรมใน 3 ลักษณะ คือ

1) ใช้เรียบเรียงข้อมูลให้ง่ายต่อการให้ความหมายข้อมูล โดยหลังจากที่ป้อนข้อมูลเข้าในเครื่องคอมพิวเตอร์แล้ว โปรแกรม Ethnograph จะช่วยให้หมายเลขบรรทัดแก่ข้อมูลนั้นๆ เมื่อสั่งให้พิมพ์ข้อมูลออกมา จะช่วยให้ผู้วิจัยตีความข้อมูลและให้ความหมายกับข้อมูลซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการให้รหัสข้อมูล(code word)ได้ง่ายขึ้นเนื่องจากเป็นคำพิมพ์ที่อ่านง่ายและมีเลขบรรทัดกำกับข้อมูลอยู่ทุกบรรทัด

2) ใช้แยกแยะและจัดกลุ่มข้อมูล โดยหลังจากที่ผู้วิจัยให้ความหมายกับข้อมูลและนำcode word มาลงในคอมพิวเตอร์แล้ว ผู้วิจัยสามารถแยกและจัดกลุ่มข้อมูลตาม code word ได้อย่างสะดวก

3) ใช้ค้นหาข้อมูล(search) โดยผู้วิจัยสามารถค้นหาข้อมูลตามที่ตั้ง code word ไว้ และสั่งให้พิมพ์ข้อมูลนั้นๆ ออกมา ซึ่งวิธีการนี้ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถรวบรวมข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มความหมายเดียวกันมาไว้ที่เดียวกันโดยไม่ต้องเสียเวลาคัดปะและอ่านข้อมูลทั้งหมด

โดยสรุปแล้วโปรแกรม Ethnograph เป็นโปรแกรมที่ใช้ประโยชน์ในการจัดเรียงข้อมูล แยกแยะและจัดกลุ่มข้อมูล ค้นหาข้อมูล ซึ่งช่วยให้วิเคราะห์ข้อมูลได้สะดวกและรวดเร็วขึ้น แต่โปรแกรมดังกล่าวก็มีข้อจำกัดคือ ไม่สามารถวิเคราะห์และตีความหมายข้อมูลแทนผู้วิจัยได้ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังต้องเสียเวลาอย่างมากในขั้นตอนของการป้อนข้อมูลเบื้องต้นเข้าเครื่องคอมพิวเตอร์

ระยะเวลาในการวิจัย

หลังจากที่ได้รับอนุมัติให้ทำการวิจัยแล้ว ผู้วิจัยใช้เวลาในการวิจัยตลอดโครงการเป็นเวลา 1 ปี 10 เดือน เริ่มจากเดือน พฤษภาคม 2539 ถึงเดือน กุมภาพันธ์ 2541 จำแนกเป็นกิจกรรมใหญ่ๆ 3 กิจกรรม ดังนี้

1. เตรียมการเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การทบทวนเอกสาร การสร้างแนว ดำ ตาม แนวการสังเกต แนวการศึกษาเอกสาร และการกำหนดแผนการเก็บข้อมูลโดยละเอียด โดยเริ่มจาก พฤษภาคม 2539 ถึง กรกฎาคม 2539 เป็นเวลา 3 เดือน

2. เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ทั้งส่วนของการศึกษาชุมชนและการศึกษาข้อมูลเชิงลึก เริ่มตั้งแต่ สิงหาคม 2539 ถึง กรกฎาคม 2540 เป็นเวลา 12 เดือน

3. วิเคราะห์/สังเคราะห์ข้อมูล เก็บรวบรวมข้อมูลซ้ำ และเขียนรายงานการวิจัย เริ่มตั้งแต่ สิงหาคม 2540 ถึง กุมภาพันธ์ 2541 เป็นเวลา 7 เดือน

การนำเสนอผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัย แบ่งออกเป็น 6 บท ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

บทที่ 4 ข้อมูลเบื้องต้นของโรงเรียน

บทที่ 5 การมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียน

บทที่ 6 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย